

nek és elmulnak, eltűnnek a különböző irányok; csak azok maradhatnak meg s kerülhetnek a műtörténet lapjaira, melyek mögött a művészetbe vetett igaz hit és szent meggyőződés áll komoly háttér gyanánt.

Páris, 1932. július.

Ezért oly fontos ma látni Manet művészetét a maga teljes egészében s ezért tudunk örvendeni ennek a nagyszerű kiállításnak, mely jótékony s biztató fényt derít mai sötétlő európai horizontunkra . . .

Sárkány Loránd.

Külföldi Szemle.

Az angol háborús nemzedék regénye. (Sassoon és Graves.)

Van valami a művészetben, amit mindig csodálni fognak: a művész szabadon ereszti szenvedélyeit — de ezek nem ragadják el. Erősebb, mint azok. Uralkodik rajtuk. A démonok nem kergetik mértéktelenségbe, sőt a művészet szolgálai lesznek. Annál gyorsabban és annál magasabba repítik a gondolatot.

Ez az, amit az angol háborús nemzedékben csodálni kell. Felszabadul itt is minden ördög, akárcsak Német-, Francia- vagy Olaszországban: lázadás, düh, keserűség, irónia, gyűlölet és bosszú. De fellép vele szemben az, hogy: így akarsz élni, szerencsétlen!? Társadalomban, államban, városban vagy — nem rombolhatsz le mindent! És csakugyan. Szóhoz jut az értelem mértéke. Feltárul egy új élet lehetősége. A lázadás lohad, minden elsimul és a krízis megoldódik.

Siegfried Sassoon és Robert Graves csaknem gyermekkori barátok. Mind a kettő költőnek készül s a collegeből egyszerre mennek a francia frontra. Nevelésük sajátosan angol: elsősorban urak — a világ urai olyan értelemben, ahogy a született római polgár fiai a világ urai voltak — csupa korrektség, nyugalom, fölény, becsület és értelmi tisztaság. A két fiatal költő a Somme mocsarába és Verdun drótakadály-erdejébe megy. Pergőtűz. A szünetben megszólal a telefon, a skót vadászok beszélnek. Szombatra football-meccsre hívják ki a zászlóaljzat.

Helyes. A felállítás a következő: kaptus, hátvéd stb., — de ha addig valaki elesne, a tartalékok ezek és ezek. Fogadás öt egy ellen. Szóval szombaton négy harminckor. A kagylót le kell tenni, mert a pergőtűz újra megindul. Sport a háború? — vagy az egész élet sport? Gránátok, aknák, gépfegyverek és gázok közepette két angol fiatalember a meccs esélyeiről beszélget. Ennél többet nevelés sohasem ért el: a felszabadult pokol kapujában úgy társalognak, mint a klubban.

Sassoon hamarabb veszi el a türelmét. Verset ír, mindig többet: csupa felháborodás, méreg és indulat. Aztán megírja emlékiratait («Memoirs of a fox-hunting man» és «Memoirs of an infantry officer») majdnem ugyanabban az időben, amikor Graves is hozzáfog lezámolásához («God bye to all that») — majdnem ugyanakkor, amikor az összes college-ek összes volt lakóinak szeme kezdett kinyilni, amikor a világ legjobban nevelt fiairól kezdett lehámlani a nevelés, amikor a gentleman-ekben kezdett felébredni az ősi vadállat, — amikor az angol háborús nemzedék elkezdett fellázadni a háború ellen.

*

A két könyvben a háború nem az egyedüli és a főtéma. Sassoon és Graves nemzedéke Angliában éppen úgy, mint mindenütt Európában, egyre nagyobb elégedetlenséggel és rosszalással nézte azt az életet, aminek eredménye a nyílt háború tizennégytől tizennyolcig és a burkolt, de még kegyetlenebb tizennyolctól. Graves isten-

hozzádot mond ennek az életnek : az összes izmusoknak és kráciáknak, az egész üres, hamis és rogyadozó társadalmi tartüfferiának, elméleteknek, jelszavaknak, irányoknak és pártoknak. Leszámol. Nincs jóhiszemű ember a földön, aki ne látná, hogy igaza van. Hátat kell fordítani «to all that». A háború alkalom volt arra, hogy belelásson, a mult század örökségébe. Nem kell — mondja Graves, mondja Sassoon, mondja az egész generáció. Sokat látott, sokat tanult. Nem kell az örökség. Szenvedélyesen szembeszáll, minden indulatával gyűlöl és tiltakozik.

*

Az elfordulás gesztusa az első pillanatban esztelen. De rögtön lehiggad. Sassoon és Graves nem áll sem jobbra, sem balra, legkevésbé, persze, a középére : nem fehér, nem vörös, nem wigh, nem tory, nem szocialista és nem klerikális. Hová áll? — Nem tudni. Egyedül marad? — Lehet. Csak negatív? — Talán. Valamit keres, ami még nincs itt, kutat valamit, amit még nem látott senki. Keresése már nem türelmetlen, kutatása nem hóbort. Nem tetszett neki a háborús világ, most félreáll és vár. Nyilván nem rajta mulik, hogy a világot megváltoztassa — amint hogy nem is rajta mulik. Várnia kell. Fair. «Az ötvenévesek gyakran kérdezik tőlünk : mit fogtok csinálni? A harmincévesek csak azt tudják válaszolni : amit ti, azt nem.» De lehet-e negativumnak nevezni, amikor valaki azt mondja : «Világosságra és szabadságra van szükségünk : világosságra, hogy lássuk, ha nem is azt, amit akarunk, legalább azt, amit nem akarunk ; és szabadságra, hogy az egészet kitépjük a szívünkéből».

*

Sassoon memoárja és Graves istenhozzájja leszámolás. A tárgy ugyanaz, ami a kontinensen mindenütt, de mégsem olyan, mint főképpen sok német

írónál, akik harsogó páthosszal ítélkeznek s aztán nevetségessé válnak, mert máris beleesnek valamelyik más «izmusba vagy kráciába». A Memoir és a Good bey is meggondolt, nyugodt, alapos és visszavonhatatlan. A két ellentét egyesül bennük : forradalmiak, de mégis mind a kettő gentlemanlike. Az előbbi jelzi azt, hogy belülről fakad és szenvedély fűti ; az utóbbi azt, hogy a szenvedély meg van fékezve.

Irodalmilag a két regény nagyon különböző. Sassoon nyugtalanabb, ironikusabb, élesebb, értelmibb. Graves csiszoltabb, előkelőbb több benne az érzés és a szín. Mind a két könyv hatása egyformán nagy : tisztító, világosító, emelő. Mint korrajz őszinte és hű. Benne van az egész háborús és háborúutáni Anglia. Annak, aki a mai harmincéves angol nemzedéket ismerni akarja, nélkülözhetetlen.

Hamvas Béla.

Theodore Dreiser : Amerikai tragédia.

(Káldor. — 1932.)

Theodore Dreiser írói neve és «rangja» ma még sűrűn vitatott kérdés s egyelőre nem is remélhetjük, hogy ez a rakoncátlan, izzó és vulkáni tombolásaiban megmérhetetlen amerikai bolygó az irodalom tisztafényű állócsillagai közé szelidül. Rajongói egyenest balzaci magasságokba vetítik, mások viszont az Unterhaltungsliteratur szintjére szeretnék leszorítani. Akárhogyan áll is a dolog, Dreiser van olyan valaki, hogy nem mehetünk el mellette szó nélkül. Miniket nem irányít és nem is irányíthat személyes ismeretség, bennünket nem lázítanak vagy mulattatnak a pörök és botrányok, melyeket Dreiser maga körül felviharoztat : mi csak a munkát látjuk, az alkotást s így talán könnyebb szívvel ítélkezhetünk. Mi a szerző személyét épp hogy csak érintjük ; s nem tehetjük magunkévá a pszichiáter-esztétikusok szemléletét,

mely a műalkotáson át a maga freudista módszereivel az író legszemélyesebb emberi vonatkozásaiban turkál. Dreisernek épúgy lehetnek megbocsátható vagy elítélendő gyengeségei, mint bárki másnak. De művészi munkássága szempontjából ez mégis csak múltó, esetleges és közömbös.

Változik a kérdés, ha az ú. n. «életrajzregények» műfajával akad dolgunk. Nyilvánvaló, a szerző személyes emberi mivolta is bensőségebb érdeklődést kelt, ha ott sejtjük arcát a Nyehludov hercegek és a Copperfield Dávidok figurája mögött. Ám ennek az «érdeklődésnek» határt szab — és kell is, hogy határt szabjon — a komoly esztétikai mértéktartás. Célunk nem az, hogy az alkotásokon keresztül a szerzőhöz érjünk, hanem épp fordítottan. Mi elsősorban is mindig a művet vizsgáljuk és iparkodunk megérteni: az író életrajzi adatai ebben a munkában csak eszközül szolgálhatnak.

Annak a megállapítását sem érezzük túlságosan lényegesnek, vajjon Dreiser az amerikai társadalom szimbólumává igyekszik-e duzzasztani szürke hőst, Clyde Griffiths-t vagy csak taláalomra emel ki egyet a fővenymilliárd csillagszemecskéi közül, hogy élénktárja, megcsillogtassa s szélséyesen visszahullajtsa megint az ismeretlenbe. Mit akar ez a Dreiser? S főként mit akar ezzel a jelentéktelen fiúcskával, ezzel a szállodai boyjal? Miféle regényhős ez? Ebben nincsenek konok feltalálói vágyak, mint Arrowsmith-ben; nem kívánja csatornázni és boldogítani szülőházáját, mint Pontoppidan Szerencsés Pétere. Ez a Clyde se nem orvos, se nem mérnök, se nem író. Még csak nem is politikus vagy sportbajnok. Nem vitázik, nem gondolkodik, nincs semminemű nézete. Nem tudja, mi az a bolsevizmus. Iskolába alig járt. Szellemi vagy társadalmi áramlatok nem érintik.

Mit akar ez a kétségbeejtően egyszerű gyermek?

S Dreiser, az író, *hallgat*. Gördülnek az oldalak, hömpölyög a «mese» s ő makacsul szorítja a száját: nem, azért se árul el semmit! Már végigcsüggedtünk az első kötetben s a hősből még mindig nem bomlott ki valamiféle rendkívüliség, még mindig nem lettünk vezetőgondolatot. Ez a szigorú csend és ez a komor egyhangúság már-már félelmetes. S lassan mégis csak megsejtjük a titkot. Nem véletlen az, hogy ennek a tragikus amerikai életmehanizmusnak a kerekjei között egy parányi homokszem csikorog és hogy ez a homokszem: Clyde Griffiths. S egyik Clyde Griffiths olyan, mint a másik. Bárhova menj, szállodákban, gyárakban, bányákban, üzletekben ezzel az örökegy arccal találkozol. A Clyde Griffiths-ek légiója lohol, robotol és táncol körülötted. Fiatalemberek. Homokszemek. S tedd hozzá, ha okoskodó vagy, hogy ezek a homokszemek egy bizonyos társadalmi berendezés geológiai hulladékai. S annyira «egyek» ők, hogy az «egyet» sohase látod, csak mindig a tömeget. De kérdés, nem mikrokozmosz-e minden homokszem s nem törhet-e egyszer valamelyikük a felszín felé, hogy — ha nem többre, egyetlen pillanatra — fellobogjon és kápráztasson, mint a legnemesebb drágakő?

S itt robban Dreiser első rejtett aknája. Ez a gyermek, ez a Griffiths, nem akar semmi egyebet, csak «élni» akar. Élni: ennek a szónak már szinte közhellyé koptatott értelmezésében. Élni: csinos lányokkal szórakozni; jó ruhákban járni; tenniszezni, golfozni, lovagolni... Mint a milliomosok. S mint ahogy életben, moziban, álmaiban látta. S csodálatoskép — de a regényben egész természetszerűleg — mindezekből a nyalánkságokból lassan ízelítőt is kap. S az olvasó elszörnyed, mikor látja, mint válik e

a se nem jó, se nem rossz gyermek egy hallatlanul üres és képtelen «élet-ideál» megszállottjává: feltörni, mindenáron feltörni az élvezők, a gazdagok, az emberiség haszonélvezőinek szűk és irigyelt világába. S ezt a vágy-csoportot nem enyhítgeti a «szolidaritás» semminemű ösztöne, ez a Clyde mitse érez sorstársai iránt; egyetlen célt ismer csupán: a maga társadalmi érvényesülését. Mi ez? ötlük fel megint a kérdés, az individualizmus mi-féle konok kis Napoleonja ágaskodik itt? Dreiser azonban hallgat s nem retten vissza még attól sem, hogy a képzelt legútszélibb történet keretében szinte a «dehetetlenségig» fejlessze motívumait: Clyde Griffiths ijesztően alantas céljáért végül is gyilkosságra vetemedik.

Dreiser eszközei erősen vitatható értékűek. A pórnő és a várkisasszony ilyen éles bonyolulatlan szembeállítása Kisfaludy Károly korában volt irodalmi téma: ezt a mesemagvat így, ilyen jámbor egyszerűséggel, alig merné mai európai író elvetni. S mégis azt kell mondanunk, Dreiser korántsem az az ártatlan írói kedély, aki csak úgy belecsöppen ennek az avult érzelgősségnek a szörpjébe. Dreiser művészete nagyon is tudatos. A realizmus nyers és kíméletlen fényével világít az amerikai kispolgár lelkébe, amelyen ez az idejétmult szentimentalizmus még eleven erejű: hiszen az egész Clyde Griffiths-féle bűnpörnek ez a motorja s a jogszolgáltatás — ez a nekünk idegen, üzletes és politizáló amerikai intézmény — alaposan ki is használja ezt a nemzeti gyengeséget. Dreiser igazi írói ereje azonban nem itt jelentkezik s nem ebben a könnyű sikerekkel kecsgető irányregénykötetben lendül a maga csúcspontjára. Ez a makacs és ördögös amerikai boszorkánymester végül is eléri azt, amivel csak az irodalom legnagyobbjai dicsekedhetnek. Belénk csempészi, asszimiláltatja

velünk hőstét; még pedig oly mara-déktalanul, hogy valósággal szenved-nünk kell e súlyos és kellemetlen «igé-zet» lázában. Mikor Griffiths-ben meg-fogamzik a gyilkosság eszméje, még borzadunk és védekezünk. De a fe-szültség oly elviselhetetlenné fokozó-dik bennünk, hogy mikor bűnös út-jára indul, már vele tartunk. Jól tud-juk, mily embertelenül aljas e terv, de azt is tudjuk, hogy nincs más meg-oldás. Könyörtelen végzetszerűség pa-rancsol az eseményeknek s jóllehet Roberta Aldent a «véletlen» dönti pusztulásba: a bűntudat tovább él és marcangol bennünk. Mert a gon-dolat is ölhet. A szándék is lehet gyilkos.

Ez a központi magva Dreiser regé-nyének. S a szegény, kapkodó ame-rikai Raszkolnyikov képében vala-mennyien az esküdtszék előtt állunk s várjuk a felmentést. De hiába! Ravaszággal itt nem segíthetünk. Meg kell tisztulnunk, jobbnak kell lennünk: ez az igazság és ez a ke-gyelem.

Nem mindvégig egyenletes, hibát-lan és szabályozott, de imponáló nyu-galommal hömpölygő folyam ez az éposz. Gyakran fenyegető, sötét és tragikus sziklák között surran, má-sutt roppant zuhatagok törnek meg út-ját: de soha nem pihenő, köveket morzsoló és hegyeket rengető mun-kájából nagy és intő gondolat mo-rajlik.

Szakáts László.

Gordon Maccreagh: Két év Brazília őserdőiben. (Dante kiadás.)

Ez a könyv merőben különbözik az általánosan ismert és szárazságuk-kal kitűnő, régebbi utleírásoktól, ame-lyeket szakemberek írtak szakemberek számára. Maccreagh hangjának bon-hómiája mindjárt az első oldalakon átragad az olvasóra és derűje, amely helyenként valami diákos hetykeség-gel szemlélteti az őserdő veszedelmeit,

valamint a felfedező út résztvevőit: a tudós urakat és azok bogarait, soha egyetlen pillanatra se válik bántóvá, annál kevésbé, mivel a szerző önmagát se kíméli, ha csipkelődésre kerül a sor.

Mindjárt az elején így mutatkozik be: Én, az író, akit szavahihetőségükre nem túl nagy súlyt fektető napilapok etnológusnak, sőt utazási szakértőnek szoktak nevezgetni, azért jöttem ide, hogy előkészítsem a tudományos expedíció kellekeit... Nem sokkal később pedig azt írja: ... Szentül megfogadom, hogy amennyiben lehetséges, egyetlen tudományos értékű momentummal sem fogom súlyosbítani hiteles történetírásom könyved szárnyalását.

A rettenthetetlen kutatók egyébként a következők voltak: a Híres Orvos, az expedíció igazgatója, a Híres Rovarkutató, a Híres Botanikus, a Híres Ichthyológus, a Híres Statisztikus, a huszonegyéves Nagy Író, akit egyébként Ifjú Amerikának is tituláltak, továbbá a szerző és ennek titkára: Tisztességes Utitárs. Neveiket illetően nagyon diszkrét a szerző, de egyébként kíméletlenül őszintén leplezi le a résztvevők gyöngéit, mint ő írja: tárgyilagosan feljegyzi a trópusi dzsungelhőség hatását nyolc egymáshoz láncolt fehérember lelkivilágára. És erre bőséges alkalmat adnak a rettenthetetlen kutatók, akiknek egyike se látott soha dzsungelt, nem ült más közlekedési eszközön, mint amelyek Newyorkban közhasználatúak, akiknek mindegyike hiú a szakmabeli tudására, fontoskodó, ide-

ges és tapasztalatlan s ennél fogva türelmetlen mindazzal szemben, ami nem az ő speciális kutatására vonatkozik. Természetes, hogy ebben a légkörben az összezördülések napirenden vannak. Néha az egész tudós társaság haragban van egymással és néhányan hetekig nem akarják tudomásul venni egymást. Maccreagh ki is használja ezeket a pompás helyzeteket fölényes humora számára, de kitűnő elbeszélő lévén, minduntalan becsempészi a megtett útvonal remek fotóafiát, a Cordillerák, vagy az Andesek csodálatos panorámáját, az őserdő trópusi szépségeit, az elhagyatott remetefalvakat, rajzát és mindazt, ami szép és érdekes e két esztendő út alatt elébe került. Mondom, szinte becsempészi, mintha nem is erről akarna beszélni, csak éppen elmondja, mert ezt is látta és talán ezzel is szórakoztatni fogja az olvasót. És ennek ellenére is csupa plasztikus képet ad, valósággal filmszerűen vetíti elénk az őserdei indiánok életét, a kockázatos kirándulást a Vaupéz folyón, a halálos veszedelmeket. És minden sorából kicsillan a kitűnő író, az élesszemű etnográfus és a verbéli humorista, akinek eszeágában sincs itt, ebben a könyvben, tudományoskodni.

Maccreagh könyve, amelyet az eredeti fényképek nagy sora díszít, föltétlenül mulattató, pompás olvasmány, jóllehet, igen sok érdekesnél érdekesebb adattal gazdagítja az olvasó ismereteit, de oly művészi előadásban, amellyel az utazási irodalomnak egy új műfaját teremti meg. (m—i.)

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: HARTMANN JÁNOS.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.